

Božidar Jezernik

Pomnjenje zgodovine kot pozabljanje preteklosti

Marijin steber pred cerkvijo sv. Jakoba v Ljubljani

Jezernik Božidar, red. prof. dr., Oddelek za etnologijo
in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze
v Ljubljani, Zavetiška 5, SI-1000 Ljubljana

726.825(497.4Ljubljana): 322"16"(091)
322(497.4Ljubljana): 726.825"16"(091)

**POMNENJE ZGODOVINE KOT POZABLJANJE
PRETEKLOSTI**

Marijin steber pred cerkvijo sv. Jakoba v Ljubljani

V pričujočem prispevku avtor analizira, kako vladajoče elite predstavljajo svoj pogled na preteklost, in to z namenom uveljavljanja svoje interpretacije zgodovine in izključevanja alternativnih interpretacij preteklosti. Svojo analizo »boja za interpretacijo« podaja na primeru enega najstarejših še stoječih javnih spomenikov v Ljubljani, leta 1682 postavljenega Marijinega stebra pri cerkvi sv. Jakoba. Pri tem pokaže, kako tudi tipičen nabožen spomenik, zgrajen po spomeniški modi svojega časa, odraža ideološke in politične razmere v času svojega nastanka, njegove predelave pa spreminjanje ideoloških in političnih razmer.

Ključne besede: Brezmadežna Devica, Hrenov križ, javni spomeniki in kolektivni spomin, Marijino znamenje, protestantizem, J. L. Schönleben, škof Hren, »turška nevarnost«, J. W. Valvasor, vojvodina Kranjska.

Jezernik Božidar, Professor, University of Ljubljana,
Faculty of Arts, Department of Ethnology and Cultural
Anthropology, Zavetiška 5, SI-1000 Ljubljana

726.825(497.4Ljubljana): 322"16"(091)
322(497.4Ljubljana): 726.825"16"(091)

**REMEMBERING HISTORY AS A WAY OF
FORGETTING THE PAST.**

*The column of St. Mary before St. Jacob's Church in
Ljubljana*

The author examines the ways in which ruling elites present their view of the past in order to project their interpretation of history and exclude alternative ones. His analysis of the "fight for interpretation" is based on St. Mary's column, which was erected in 1682 before St. Jacob's church, and is one of the oldest public monuments still in place in Ljubljana. The article shows how a typical sacral monument constructed in the contemporary monumental vogue reflects the ideological and political situation of its time, while its subsequent adaptations reflect changes in the ideological and political situation.

Key words: Immaculate Virgin Mary, Hren's cross, public monuments and collective memory, St. Mary's column, Protestantism, J. L. Schönleben, Bishop Hren, "Turkish threat", J. W. Valvasor, the Duchy of Carniola

Javni spomeniki so narejeni z namenom, da ljudem pomagajo pomniti. To delajo tako s svojo obliko in lokacijo, na kateri so postavljeni, kot tudi z napisom, ki je pogosto del spomenika. S prezentiranjem določenih osebnosti in dogodkov določajo, kateri izmed njih so širšega družbenega pomena, s tem pa vplivajo na to, kako posamezne družbene skupnosti interpretirajo preteklost. Zato so že stari Grki za »spomenik« uporabljali besedo *μνμείο*, ki izvira iz besede *μνήμη*, kar pomeni »spomin«.¹ Spomenik namreč daje ljudem oporo za pomislek in premislek ter opominja na pretekle in odsotne stvari.² Toda javne spomenike postavlja in/ali odstranjuje vladajoča elita, ki pri tem zasleduje svoje interese. Zato predstavljajo pogled na preteklost tistih, ki imajo dovolj moči in vpliva, da uveljavijo svojo interpretacijo zgodovine in z opominjanjem na prav določene zgodovinske osebnosti in/ali dogodke okamenijo svojo ideologijo, s čimer želijo doseči pozabo ali izključitev alternativnih interpretacij preteklosti. Tovrstne interpretacije zgodovine upodabljajo zgodovinske osebnosti in dogodke na način, ki vzbuja nostalgijo in idealizira preteklost.

Spomin na zgodovinske dogodke in osebnosti se nikoli ne oblikuje v vakuumu; »*motivi za spominjanje niso nikoli čisti*«.³ To je jasno videti tudi na primeru enega najstarejših ljubljanskih javnih spomenikov, to je Marijinega znamenja, ki je bilo v drugi polovici devetnajstega stoletja, ko je bila sicer Kranjska »zelo revna na bronastih skulpturah«, edini bronasti spomenik v deželi.⁴ Čeprav tipičen nabožen spomenik, zgrajen po spomeniški

modi sedemnajstega stoletja, Marijin steber jasno odraža ideološke in politične razmere v času svojega nastanka, njegove predelave pa spremembe ideoloških in političnih razmer.

Marijin steber pred glavno fasado šentjakobske cerkve in jezuitskega kolegija⁵ je v njegovi izvorni podobi tvoril kip Marije, postavljen na vrhu stopničastega podstavka na korintskem stebru, izklesanem iz redkega pisanega marmora v enem kosu. Na štiri vogale so bili postavljeni iz peščenca izklesani kipi štirih svetnikov. Kakor kaže Valvasorjeva slika, je bil podstavek obdan s kamnitim stopniščem in ograjen s stebričasto balustrado. Spomenik z obsežno balustrado vred je zavzemal malone ves zahodni del akademskega trga, na mestu, kjer je prej stalo neko drugo ste-

⁵ V cerkvi sv. Jakoba so imeli od leta 1597 sedež jezuiti, ki jih je cesar Ferdinand II. poklical v Ljubljano v času protireformacije, da bi pomagali pri rekatolizaciji prebivalstva (Johann Weichard Valvasor. 1689. *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, vol. IV, str. 689. Laybach in Nürnberg. August Dimitz. 1874-5. *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, vol. III, str. 273-74. Laibach: Ign. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg.; Ivan Lavrenčič. 1883. *Habsburžani ustanovniki ljubljanske škofije in zaščitniki katoliške vere na Kranjskem*, str. 136; Spomenik ob šestoletnici začetka habsburške vlade na Slovenskem; str. 125-138. Ljubljana: Matica Slovenska. Ivan Vrhovec. 1886. *Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach*, str. 50. Laibach: Selbstverlag. Viktor Steska. 1915. *Ob tristoletnici šentjakobske cerkve v Ljubljani*, str. 6. Ljubljana: Župna cerkev sv. Jakoba v Ljubljani - oziroma, da bi se ljudje »zopet vrnili v naročje edinozveličavne matere Cerkev« (Anton Žbogar in Andrej Karlin. 1886. *Mestnofarna cerkev sv. Jakopa v Ljubljani. O posvečevanju l. 1886 do brotnikom v spomin*, str. 3. Ljubljana: Katoliška Tiskarna).

Po mnenju Josipa Lesarja »se ima naša dežela Jezuitom zahvaliti, da je ostala katoliška, zvesto vdana rimski stolici, nič manj zvesto vdana pa tudi cesarjem iz hiše Habsburške« (Josip Lesar. 1889. *Sv. Ignacij in Tovarištvo Jezusovo*, str. 12. Ljubljana: Samozaložba.). V Ljubljani so delovali do leta 1773, ko je zaradi »rovanja temnih sil« papež Klemen XIV. razpustil jezuitski red (V. Steska, *ibid.*). Jezuiti naj bi bili »posebno močno predzidje, varstvo in kras« katoliške vere in Cerkev; po njih naj bi se pokazala »zmota in prevara« protestantov (Gernot Heiss. 1992. *Jezuiti: podobe in nasprotne podobe iz 16. stoletja*, str. 57; zbornik *Jezuiti na Slovenskem*, str. 51-65. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete v Ljubljani in Provincialat slovenske province Družbe Jezusove); sicer so bili »sinovi Ignacija Lojolskega« poleg frančiškanov najbolj goreči branilci časti Brezmadežne (Frančišek Ušeničnik. 1904. *Schönleben o Brezmadežni*, str. 416; Katoliški obzornik, str. 413-426).

¹ Eleana Yalouri. 2001. *The Acropolis*. Oxford in New York: Berg. Primerjaj Frančišek Lampe. 1886. *Spomin*. Dušeslovna studija, str. 156-57; *Letopis Matice slovenske*, str. 152-210. Glej tudi Božidar Jezernik. 2006. »Vedno zvesta Slovenija«. Javni spomeniki ljubljanski in družbeni spomin, str. 159; v: Irena Novak Popov, ur. 42. seminar slovenskega jezika in kulture. Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Ljubljana, 26. 6. - 14. 7. 2006. Zbornik predavanj, str. 159-172.

² G. Baldwin Brown. 1905. *The Care of Ancient Monuments*, str. 18. Cambridge: At the University Press.

³ James E. Young. 1993. *The Texture of Memory*, str. 2. New Haven in London: Yale University Press.

⁴ Heinrich Costa. 1848. *Reiseerinnerungen aus Krain*, str. 9-10. Laibach: Druck der Eger'schen Gubernial-Buchdruckerei. Kronprinz Erzherzog Rudolf, ur. 1891. *Die österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain*, str. 468. Wien: Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.

Marijin steber (Valvasor, 1689)

brno znamenje s širokim podstavkom.⁶ Vitki kamniti steber z Marijinim kipom je segal več kot deset metrov visoko in je bil dobro viden preko streh spredaj stoječih nizkih hiš;⁷ da so postavili Marijin steber, so porušili zid, ki je segal do višine prvega nadstropja jezuitskega samostana.⁸

Fosilizacija sedanjosti

V sedemnajstem in osemnajstem stoletju je bilo v srednji Evropi zelo razširjeno postavljanje spominskih stebrov v zvezi z odvrnjeno »turško« nevarnostjo ali kugo. V večini primerov je šlo za stebre s kipom Brezmadežne ali sv. Trojice na vrhu in ob straneh postavljenimi kipi raznih priprošnjikov.⁹ S spomeniki Brezmadežne so se ozaljšala tudi mesta v slovenskih deželah. V zahvalo Bogu in Materi božji so se kranjski deželni stanovi 8. decembra 1664 odločili obeležiti »sijajno zmago« v bitki pri Monoštru (Szentgotthárd), in sicer na željo cesarja Leopolda I., ki je bil 9. septembra 1660 obiskal Ljubljano zaradi poklonitve deželnih stanov. Ob Leopoldovem poklonstvenem obisku so deželni stanovi v deželni hiši svojemu vojvodu prisegli zvestobo, od njega pa niso zahtevali prisege, kakor je bila pred tem navada.¹⁰ Deželni stanovi so tedaj sprejeli tudi zaobljubo, da bodo »poslej za vedno« vsako leto kar najslovesneje praznovali praznik brezmadežnega spočetja Marije device ter da bo na dan pred 8. decembrom zapovedan post. V poveličanje te verske skrivnosti so sklenili postaviti Mariji v čast in zahvalo marmornat spomenik z bronastim kipom Brezmadežne, kamor da bodo zahajali s procesijo vsako leto 8. decembra, vsako soboto pa tam molili litanije.¹¹

O zaobljubi govori bronasta napisna plošča s posvetilom: *DeI MatrI VIrgInI / statVs CarnIoLI-ae / pos. / eX Voto* (Materi Božji Devici postavili stanovi Kranjske po zaobljubi). Kronogram izpričuje leto postavitve: 1682. Verjetno na nasprotni strani podstavka je bila pritrjena plošča iz temnega marmorja z napisom, ki je danes vzdana v steno cerkvene veže stranskega vhoda pod zvonikom ter se glasi:

D: Q: M:
MARIAE DEIPARAE V:
QUAE
CONCEPTA SINE MACVLA ORIGINIS
SVPPEdANEAE LVNAE TRIVMPHATRIX
AN: MDC: LX: IV:
OTTOMANICAM LVNAM A FINIBVS PATRIAE
AVERRVNCAVIT
VOTI REA
PROVINCIAE CARNIOLIAE
IVRATA EIVSDEM PVRAE CONCEPTIONIS
PROPVNATRIX M: P:
ANNO: M: DC: LXXXII.¹²

Vendar beseda ni kmalu meso postala. Zaobljubo so uresničili šele leta 1679, ko je kuga na Dunaju pomorila več deset tisoč meščanov in se naslednje leto preselila na Štajersko. »V tistem letu je bilo v Ljubljani vse prestrašeno in zbegano; vsakdo se je bal za življenje svoje in svojih dragih. In vender, kako kugo odverniti, kje pomoč iskati in najti? Spomnijo se Marije, ktera je pomoč kristjanov, in ktera jim je že mnogokrat milost sprosila. V ta namen se slavni stanovi kranjske dežele zaobljubijo, Marii v čast znamenje postaviti, ako ne bode kuga po Kranjskem razsajála. In čuda! uslišal je Gospod njih prošnjo, ktero je Marija podpirala.«¹³

⁶ Marijan Zadnikar. 1964. Znamenja na Slovenskem, str. 84. Ljubljana: Slovenska matica.
⁷ Josip Wester. 1938. Marijin spomenik na Sv. Jakoba trgu v Ljubljani, str. 111; Kronika slovenskih mest, str. 110–114, 164–168.
⁸ France Stelè. 1928. Valvasorjeva Ljubljana, str. 87; Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, str. 70–98.
⁹ Gustav Kæstl. 1868. Mariin spominek na šentjakobskem tergu v Ljubljani, str. 1–2. Ljubljana: V zalogi mestnofarnega predstojništva. F. Stelè. 1967. Likovni spomeniki v Sloveniji do 1941, str. 9; Sinteza, št. 7, str. 8–15. Uroš Lubej. 2001. Marijin steber v Ljubljani, str. 54; Acta historiae artis Slovenica, št. 6, str. 53–66.
¹⁰ Josip Gruden. 1912. Zgodovina slovenskega naroda, str. 897. Celovec: Družba sv. Mohorja.
¹¹ A. Dimitz, op. cit., vol. IV, str. 49. Nepodpisano. 1886. Mestnofarna cerkev sv. Jakopa v Ljubljani, str. 2; Slovenec, 15. oktobra, str. 1–3. Ivan Vrhovnik. 1895. Marijino znamenje na sv. Jakoba trgu v Ljubljani, str. 207; Izvestja

Muzejskega društva za Kranjsko, str. 206–209. Viktor Steska. 1924. Marijini spomeniki v Ljubljani; Slovenec, 7. septembra, str. 6. J. Wester, op. cit. str. 110.
¹² I. Vrhovnik, ibid. J. Wester, op. cit., str. 110–11. Branko Reisp. 1983. Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, str. 160. Ljubljana: Mladinska knjiga. Besedilo se v prevodu glasi takole: »Bogu najboljšemu največjemu. Mariji Devici Materi božji, ki je, spočeta brez izvirnega greha, zmagovalka z mesecem pod nogami, odvrnila leta 1664 otomanski mesec od mejá domovine, je dežela Kranjska, po prisegi dolžna izpolniti obljubo, goreča častilka tega brezmadežnega spočetja, postavila spomenik leta 1682.« (Silvester Kopriva. 1989. Ljubljana skozi čas, Ob latinskih in slovenskih napisih in zapisih, str. 73. Ljubljana: Založba Borec.)
¹³ G. Kæstl, op. cit., str. 4–5.

Marijin steber na Trgu sv. Jakoba, razglednica.

Napis za spomenik je sestavil stolni dekan Johann Ludwig Schönleben,¹⁴ osnutek za podstavek, steber in risbo za Marijin kip pa je napravil Valvasor.¹⁵ Steber je Valvasor dal izklesati blizu Kranjske Gore. V Ljubljano ga je 11. avgusta 1680 pripeljalo deset parov volov.¹⁶ O izdelavi Marijinega kipa poroča Valvasor takole:

»To delo je hvalevredna dežela dala napraviti na svoje stroške, z njegovo izdelavo pa je začela leta 1680... Vse pa je narejeno iz lepega, na različne načine poliranega marmorja. Steber je izdelan iz redkega marmorja v enem kosu. Kapitel ali zaključni

del stebra pa kaže genoveški beli marmor. Podstavek in steber sta izoblikovana po mojem modelu. Na spodnjih štirih podstavkih so videti sledeče, iz trdega sivkastega kamna izdelane, štiri podobe: 1. sv. Jožefa, 2. sv. Leopolda, 3. sv. Ignacija in nato 4. sv. Frančiška Ksaverija. Gori na stebru pa se blesti iz enega kosa vlita podoba Matere Božje, kakor sem jo dal po svoji iznajdbi oblikovati, narediti in uliti ter sem bil ves čas zraven. In sicer sem za izdelavo uporabil umetnika Wolffa Weißkirchnerja, kiparja iz Salzburga, za litje pa mi je služil ljubljanski zvonar Christoph Schlag, ki je pred kratkim umrl. Potem jo je tu v Ljubljani v zvonarni pred Karlovškimi vrati l. 1681 na 16. decembra, opolnoči med enajsto in dvanajsto uro srečno in brez hibe, s kroglo vred iz enega kosa, ki je osem čevljev visok, in tudi v enem koraku izgotovil, nato pa v naslednjem letu 1682 na veliki petek, 27. marca, postavil gradbeni mojster Marcello Genevese, komur je hvalevr. dežela to delo naročila.«¹⁷

Valvasor bi lahko dostavil, da mu dežela Kranjska pri tem ni šla na roko radovoljno in z veseljem, saj je leta 1680 namestnik deželnega glavarja v zboru menil, »naj se stanovi Valvasorju zahvalijo za soho, to je, da se nočejo o tem, vsaj za sedaj ne, posvetovati«. Grof Gallenberg se je celo zavzel, da bi dali Valvasorju razumeti, naj to delo opusti, češ da stanovi ne zmorejo stroškov. Vsekakor pa, da hočejo stanovi glede kipa še razmisliti. Priporočili so, naj se pred jezuitskim kolegijem začasno postavi lesena soha, Valvasorju pa za njegov trud podari 1500 goldinarjev in odpiše zaostali davek. Vendar je Valvasor začeto delo vztrajno nadaljeval, dokler ni svoje namere uresničil; na seji deželnega zbora 8. julija 1682 so mu izrekli zaslužen priznanje. Drugi namestnik deželnega glavarja je takrat dejal: »Gospod Valvasor je kip tako izredno pohvalno ulil, da vzbuja pri vseh tujcih občudovanje in pre-sega druge kipe. Delo bo hvalilo mojstra mnogo sto let.« Za njegov trud pa so sklenili podariti mu 600 goldinarjev, 900 goldinarjev mu nakazati na Mirno in odpisati mu ves zaostanek do leta 1682.¹⁸

¹⁴ Viktor Steska. 1904. Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718, str. 28; Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, str. 18-32, 69-98, 141-186.

¹⁵ Valvasor se je tako poglobil v umetnost kovinskega vli-vanja, da je iznašel nov način vli-vanja: finih predmetov. Valvasorjeva metoda vli-vanja tankih kipov iz kovine je bila leta 1687 objavljena v Philosophical Transactions (B. Reisp, op. cit., str. 161).

¹⁶ V. Steska, ibid., str. 28. Franc Rihar. 1909. Marija v zarji slave. Pregled zgodovine Marijinega čaščenja, str. 275. Celovec: Družba sv. Mohorja.

¹⁷ J. W. Valvasor, op. cit., vol. XI, str. 689.

¹⁸ Ivan Vrhovec. 1885. Topografiški opis Ljubljane in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletjih, str. 204-5; Letopis Matice slovenske, str. 184-270; Isti. Die wohlhlöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach, str. 53-4. J. Wester, op. cit., str. 110. B. Reisp, ibid. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Marijin steber. razglednica iz zbirke Marjana Konška.

Marijin kip so dvignili na steber 27. marca 1682 s pobožnostmi v stolnici, procesijo od stolnice do spomenika in litanijami, pri katerih so ob klicu *Pomoč kristjanom!* ustrelili s topovi in je zaigrala godba. »*To znamenje je dolgo stalo. Kdor ga je vidil se je spomnil hudih preteklih časov, ob enem se je veselil, da je tako srečen, ne živi v enakih stiskah in trepetu. Znamenje je pa tudi vsakega vnemalo, Bogu dati hvalo, ki se je tako mogočnega skazal kristjanom proti njih sovražniku, in se priporočevati Marii, ktera je vedna pomoč kristjanov. V ta namen so se tudi vsako leto obhajale pred tem znamenjem prav spodbudljive slovesnosti.*«¹⁹

Ob prazniku čistega spočetja je prihajala k Marijinemu znamenju vsako leto, razen ob slabem vremenu (kakor npr. leta 1683), procesija iz stolne cerkve. Ker so te pobožnosti sčasoma opustili, je 3. junija 1722 stanovski zbor poudarno zaukazal, da naj jih redno opravljajo. Po opisu iz jezuitskega dnevnika lahko vidimo, kako je potekala leta 1724. Na predvečer (dne 7. decembra) so molili litanije ob vznožju Marijinega znamenja, ki so ga bili dostojno ozaljšali. Drugega dne popoldne je prišla iz stolnice procesija k spomeniku, kjer so peli litanije. Sprevod je vodil kanonik baron Pillichgratz,

¹⁹ G. Kästl, op. cit., str. 6.

spremljali so ga korarji, plemenitaši, poslanci in množica ljudstva. Okrog kipa je gorelo dva ducata plamenic (vsaka je tehtala po tri funte), ki jih je podarila dežela. Poleg njih je bilo prižganih še šest sveč funtnic, darilo cerkve sv. Jakoba. Po litanijah se je sprevod povrnil v istem redu, kakor je bil došel. Ta ukaz so potem vestno izpolnjevali tja do vladanja cesarja Jožefa II., ki je prepovedal večino procesij; litanije pa so z vso slovesnostjo redno izvajali v cerkvi sv. Jakoba.²⁰

V devetnajstem stoletju so procesije obnovili; v šentjakobski cerkvi so vsako leto prirejali procesijo na telovo. Za to priložnost so preko Ljubljane sestavili most iz čolnov, ki je bil na razpolago ves dan. Leta 1822, denimo, sta pri tej procesiji sodelovali 102 belo oblečeni deklici, ki sta potresali cvetje.²¹

Pred Marijinim znamenjem so se Ljubljančani zbirali tudi ob drugih pomembnih dogodkih. Leta 1683, denimo, so v zahvalo za uspešno obrambo Dunaja pred osmanskim obleganjem, v kateri

²⁰ I. Vrhovnik, op. cit., str. 208. J. Wester, op. cit., str. 112.

²¹ Eva Holz. 1997. Ljubljanski kongres 1821, str. 132. Ljubljana: Nova revija.

Marijino znamenje, konec 19. stoletja, razglednica iz arhiva NUK.

je sodeloval tudi kranjski konjeniški oddelek,²² opravili slovesno pobožnost. Dvajseto nedeljo po binkoštih (24. oktobra) je bila dopoldne v stolnici zahvalna služba božja, popoldne pa je od tod šla procesija pobožnega ljudstva na trg sv. Jakoba, da bi se zahvalila »zmagovalki Mariji«. Pred okrašenim spomenikom so peli slovesne lavretanske litanije; med streljanjem topov so vzklikali *Pomoč kristjanov!*²³ Istega dne je došel v Ljubljano slavn kapucin Marko Avianski, priča rešitve dunajskega mesta, ter je navduševal Ljubljance in okoličane za pogosto zbiranje okrog kipa Marije, »saj je ona zavetnica Kranjske, pomočnica kristjanov, pribežališče grešnikov«.²⁴

²² Kranjci so poslali 400 strelcev pod vodstvom kapetana Valvasorja na vzhodno Štajersko na pomoč proti madžarskim upornikom in njihovim osmanskim zaveznikom, več kranjskih plemičev pa se je podalo Dunaju na pomoč (Fr. Orožen. 1902. Vojvodina Kranjska. Zgodovinski opis, str. 138. Ljubljana: Matica Slovenska. J. Gruden, op. cit., str. 922 in 1042. B. Reisp, op. cit., str. 164.).

²³ I. Vrhovnik, op. cit., str. 207. F. Rihar, op. cit., str. 275. J. Wester, op. cit., str. 110–11.

²⁴ F. Rihar, ibid.

Šestega januarja 1685 je obiskal Ljubljano »znani Poljak Kolčilsky«, ki je med obleganjem iz dunajskega mesta nesel sporočilo četam, ki so priskočile na pomoč obleganemu mestu, in se srečno vrnil.²⁵ Med njegovim obiskom v Ljubljani so ga vsi meščani hoteli videti, deželni stanovi pa so mu podarili 100 tolarjev.²⁶

Ko so leta 1686 cesarske čete oblegale budimsko trdnjavo, so Ljubljance molili in se postili za zmago krščanskega orožja. V nedeljo 18. avgusta je pod vodstvom mestnega župnika Wetzstaina šla v ta namen procesija h kipu Marije. V sprevodu so nosili na posebnih nosilih srebrna kipa Marijinega vnebovzvetja in njenega rojstva, veliko srebrno razpelo in »lepo oblečenega Jezuška«. Pred Marijinim kipom so verniki prepevali litanije ob spremljavi godbe. Trdnjava Budim je padla in spet so v Ljubljani slovesno praznovali zmago. Na Marijin god je bil zahvalni obhod pred njenim spomenikom. Udeleženci so nosili zastave, peli so bobni in trobente, pred kipom so spet peli litanije.²⁷

Marijino znamenje je tedaj simboliziralo lojalnost do habsburške dinastije in kranjski patriotizem, ki se je izrazil tudi kot zahvala Mariji, Brezmadežni, za njeno odvrnitev osmanskega polmeseca od meja domovine.²⁸ Marijino znamenje in z njim povezan Marijin kult sta tedaj predstavljala interpretacijo zgodovinskega dogajanja, na kateri je habsburška dinastija utemeljevala legitimnost svojega poslanstva: cesar Ferdinand III. je 18. maja 1646 sebe in vse svoje narode posvetil Bogu in Brezmadežni, s tem pa si je pridobil njuno milost.²⁹ Sam je dal leta 1647 v čast Brezmadežni

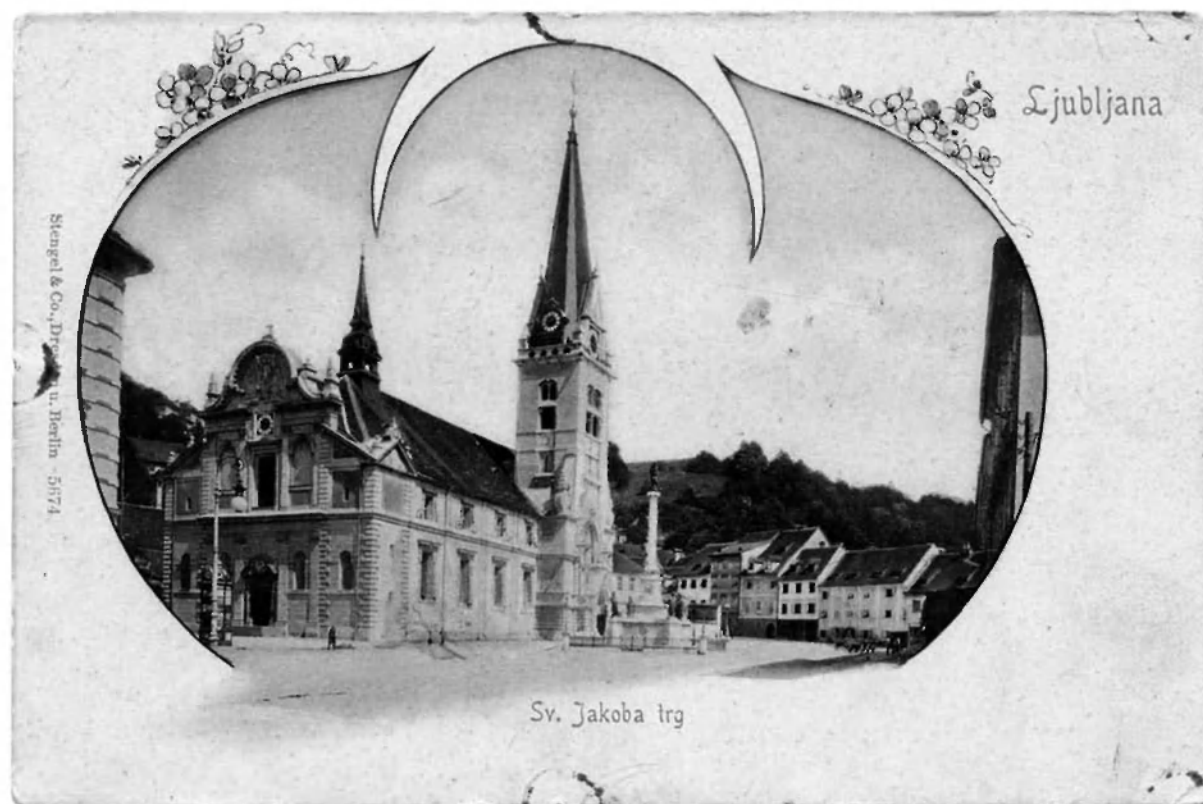
²⁵ Glej Božidar Jezernik. 1999. Kava, str. 175–80. Ljubljana: Rokus.

²⁶ V. Steska, ibid., str. 70.

²⁷ I. Vrhovnik, ibid. F. Rihar, op. cit., str. 275–76.

²⁸ Rimska stolica se je izrekla za dogmo o Marijinem brezmadežnem spočetju že leta 1483 in pozneje še večkrat, vendar je v sedemnajstem stoletju veljala »pobožna vera« v brezmadežno spočetje; slovesno je nauk o brezmadežnem spočetju božje Matere in Device Marije proglasil za versko resnico šele papež Pij IX. na Marijin god leta 1854 (Peter Hicinger. 1854. God spočetja Marije Device na Slovenskem zgodaj znan; Zgodnja Danica, 7. grudna, str. 205. Anton Alojzi Wolf. 1855. Vsim ljubljanim vernim Ljubljanske zveličanje in blagoslov v Gospodu!, str. 2. Ljubljana: J. Blaznik. F. Ušeničnik, op. cit., str. 413. Mihael Napotnik. 1906. Pastirski listi, str. 610. Maribor: Vlastni založbi. J. Wester, op. cit., str. 111).

²⁹ F. Rihar, op. cit., str. 142. Avgust Stegenšek. 1911. Naši Marijini stebri, str. 329; Voditelj v bogoslovnih vedah, str.

Marijino znamenje na Šentjakobskem trgu, razglednica iz arhiva NUK.

postaviti spomenik na javnem trgu na Dunaju in z obljubo zavezati sebe in svoje naslednike, praznik brezmadežnega spočetja za vse čase vsako leto 8. decembra obhajati z največjo slovesnostjo, dan prej pa se postiti in vzdržati od mesnih jedi.³⁰ Tako se je tudi Kranjska leta 1664 uradno posvetila Brezmadežni.³¹ Kako zelo je bilo na Kranjskem v tisti dobi razširjeno čaščenje Marije, brez madeža spočete, pove teolog in zgodovinar Schönleben, ko pravi: »Moja domovina, vojvodina Kranjska, ni posebno razsežna in šteje nad 300.000 prebivalcev. In med to množico ne bi našel nikogar (če izvzamem nekaj malega drugovercev), ki bi nasprotoval nauku o brezmadežnem spočetju; vsi, učeni in neučeni, plemstvo in preprosto ljudstvo, moški in ženske, po samostanih in med svetom, vsi, prav vsi, se tisti dan

pred praznikom brezmadežnega spočetja iz obljube postijo in praznik pobožno in svečano obhajajo.«³²

Marijino znamenje in manifestativne marijanske pobožnosti so torej ne le utemeljevale pravico Habsburžanov do vladarskega prestola in žezla, temveč so hkrati izključevale alternativne poglede na preteklost. Znamenje in pri njem izvajane pobožnosti so sporočale, da se cesar pod zastavo brezmadežne matere, »ki je kači glavo strla«,³³ za pravo vero tudi sam zmagovito bojuje, in sicer tako proti nevercem kot njenim krivovernim nasprotnikom. Nič presenetljivega tedaj, če je bil pri realizaciji projekta še posebej aktiven kapetan pešcev dolenjskega dela Kranjske Janez Vajkard Valvasor.

»Turška nevarnost«

Čeprav je Marijino znamenje ob postavitvi imelo videz nabožnega spomenika, je bilo vendarle spomenik zmagi nad Osmani. Po kranjskem zgodovinarju Schönlebnu so leta 1664 kranjski stano- vi pribežali k brezmadežni Devici, ker je Turek, ki

328–339. Lev Menaše. 1994. *Marija v slovenski likovni umetnosti. Ikonologija slovenske Marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, str. 114. Celje: Mohorjeva družba.

³⁰ F. Ušeničnik, op. cit., str. 425. M. Napotnik, op. cit., str. 608–9. A. Stegenšek, ibid. Lev Menaše. 1992. *Brezmadežna kot Patrona Austriae v bratovščinski knjigi ljubljanske kongregacije Marijinega brezmadežnega spočetja*, str. 55; Zbornik za umetnostno zgodovino, str. 53–58.

³¹ J. Gruden, op. cit., str. 908. L. Menaše, op. cit., str. 57.

³² F. Ušeničnik, op. cit., str. 426.

³³ Glej M. Napotnik, op. cit., str. 602.

je prej zmagoval, zdaj prosil za mir, češ: »*Tako se bojuje Marija za nas, ki branimo njeno čast.*«³⁴

V sedemnajstem stoletju je stanje in razmere v deželi Kranjski v pomembni meri določala njena lega na obrobju avstrijskega imperija v bližini meje z osmanskim imperijem. Tedaj so bili »*roparski napadi Turkov*« še vedno huda nevarnost in nadloga za prebivalstvo; slovenske dežele so bile žrtev osmanskih vdorov še v letih 1640, 1641, 1646 in 1655.³⁵ Peter Zrinjski je sicer v letih 1658 in 1661 s svojimi zmagami osmanske čete odvrnil od avstrijskih meja, vendar so močni oddelki 1663 spet vdrli na Hrvaško. Nepričakovani napad je zbudil tolik strah med prebivalstvom, da je trumoma bežalo v Ljubljano. Zrinjski je osmanske čete pri Otočcu premagal, a Osmani so še z večjo silo udarili naslednje leto.³⁶

Do velikega spopada med cesarjevimi in sultanovimi četami je prišlo pri Monoštru v bližini ruševin samostana sv. Gottharda. General Raimondo Montecuccoli je 1. avgusta 1664 s pomočjo francoskih pomožnih čet in plemiških prostovoljcev premagal »*skupnega sovražnika krščanstva*«. Več kot 10.000 nasprotnikovih vojakov je obležalo na bojnem polju; petnajst topov, štirideset zastav in »nešteto« kosov dragocenega orožja je prišlo v roke zmagovalcev. Po zgodovinarju Josipu Grudnu »*sijajnejše zmage nad Turki, kakor je bila pri St. Gotthardu, kristjani že več stoletij niso slavili*«. ³⁷ Osmanska vojska je bila odločilno premagana in cesarski vojski se je odprla možnost, da bi osvojila vso Madžarsko. A to se ni zgodilo. Deveti dan po zmagi je cesar v Vasvarju sklenil mir, ki je sultanu kljub porazu njegove vojske priznal presenetljivo velike ugodnosti. Cesar in sultan sta priznala za kneza Transilvanije sultanovega vazala Apafyja; sultanu so ostala na Madžarskem v posesti vsa mesta in trdnjave, ki jih je imel; cesar se je zavezal v štirih mesecih poslati sultanu »darilo«, vredno vsaj 200.000 zlatnikov, katerega naj bi mu sultan povrnil s primernim darom.³⁸ Na ta način so bile vsaj začasno zadovoljne tri strani. Veliki vezir

Ahmed Köprülü je kljub vojaškemu porazu povečal sultanovo posest; avstrijski cesar Leopold se je lahko posvetil drugim vprašanjem; francoski kralj Ludvik XIV. pa je naredil vtis herojskega in plemenitega zaščitnika svojega rivala, medtem ko so njegove čete utrdile slavo in prestiž svoje domovine.³⁹

Nasprotno pa je novica o mirovnem sporazumu na Madžarskem in Hrvaškem povzročila veliko razočaranje nad izidom in dvome o dejanskih namerah cesarske vlade. Nezadovoljstvo med madžarskim in hrvaškim plemstvom je tako naraslo, da je dunajski dvor mnoge izmed njih poklical na Dunaj, kjer so jih skušali prepričati, da se je prav tak mir moral skleniti. Vendar v tem ni uspel. Po vrnitvi domov so velikaši nadaljevali agitacijo proti dunajski vladi, češ da dunajski dvor noče rešiti Madžarov in Hrvatov iz osmanskega gospostva, temveč jim hoče odvzeti njihove stare pravice in jih podvreči svoji oblasti. Zato naj bi si s tajnimi členi mirovne pogodbe zagotovil, da ga Osmani pri teh namerah ne bodo ovirali.⁴⁰ Cesarja Leopolda so pri sklenitvi tega sporazuma vodili številni motivi, vključno z bolj ali manj upravičenim strahom pred francoskimi nakanami na zahodu. Dovolj očitno pa je, da je bil nezaupljiv tudi do aspiracij madžarskega in hrvaškega plemstva. Nekateri zgodovinarji celo menijo, da so bili tedaj na Dunaju ministri, ki so ocenjevali, da lahko zgolj nadaljevanje turške nevarnosti ohrani Madžarsko pod oblastjo habsburške krone.⁴¹ Po Grudnovih navedbah so razburjenje na Madžarskem še posebno podžigali protestantski »*predikanti, ki so bili v vednem strahu, da jim dunajski dvor ne vzkrati njihove verske svobode*«. ⁴²

Marijino znamenje potemtakem ni bilo samo simbolno kapitaliziranje habsburškega boja zoper »turško nevarnost«, temveč tudi spomenik splošnega zmagoslavja katoliškega pravoverstva nad protestantstvom. Njegova funkcija je bila pomagati ljudem, da bi pomnili zgodovino in s tem pozabili preteklost. Ali povedano z jezikom zmagovalne ideologije: »verni Slovenci« so lahko preživeli »viharne čase«, ko so jim z ene strani grozili

³⁴ F. Ušeničnik, *ibidem*.

³⁵ J. Gruden, *op. cit.*, str. 895.

³⁶ J. Wester, *op. cit.*, str. 110.

³⁷ *Op. cit.*, str. 907.

³⁸ J. Gruden, *op. cit.*, str. 907. Dorothy M. Vaughan. 1954. *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances 1350-1700*, str. 253. Liverpool: At the University Press. Gunther Erich Rothenberg. 1960. *The Austrian Military Border in Croa-*

tia, 1522-1747, str. 83. Urbana: The University of Illinois Press.

³⁹ D. Vaughan, *ibid*.

⁴⁰ J. Gruden, *op. cit.*, str. 909–10.

⁴¹ G. E. Rothenberg, *ibid*.

⁴² *Op. cit.*, str. 910.

neverci, z druge pa krivoverci, ker so ohranili vero v Marijo:

»Od juga je grozil krvoločni Turek, od severa pa je žugala Lutrova kriva vera. V veliki nevarnosti je bil obstanek slovenskega ljudstva; bati se je bilo, da izgubi sv. vero, pozabi na Marijo ter se potujči. Toda slovenski narod je srečno prebil silne borbe, ohranil je neskaljeno sv. vero ter neomajano ljubezen do Marije. Obenem s svojimi borbami je postal pravi 'antemurale Christianitatis', t. j. predzid krščanstva, ki je zajezil prodiranje Turkov na sever in prodiranje luteranstva na jug. In s tem postal obenem dobrotnik tujih narodov.

Krvava, a obenem sijajna za slovensko zgodovino je doba turških vojsk. Nikoli v slovenskih srcih ni žarela tolika ljubezen do doma in svete vere, kot takrat, ko so naši pradedje ti dve svetinji in obenem vso državo z imetjem in krvjo branili proti sovražnikom krščanske omike. Značilno je, da so Slovenci ravno v času turških napadov sezidali mnogo cerkva, posebno Marijinih, s tabori vred; stare cerkve pa so zavarovali istotako s tabori.«⁴³

Hrenov križ

Kot pravi Franc Rihar, je medtem, ko so se »naši pradedje« na južni meji bojevali proti polmesecu, s severa prihrumela druga, »še silnejša nevarnost«. Pristaši »odpadnika Lutra Martina« so s svojimi strastnimi govori in krivoverskimi spisi »širili krivo vero«, še zlasti pa so si prizadevali, da bi »vernemu ljudstvu osmešili češčenje Marijino in izruvali iz slovenskih src ljubezen do nebeške Kraljice«. V nedeljo pred malo mašo leta 1581, denimo, so z ljubljanskih lec pridigali zoper ta praznik, češ, da si je »papež izmislil ta god Marijin«. »Kakor Mariji posvečenim godovom, tako novoverci tudi niso prizanašali njenim božjim potom. Oskrunili so staroslavno Gospo Sveto, psovali romarje in napadali duhovnike zato, ker so priporočali češčenje Matere Božje.«⁴⁴

Plemstvo in meščanstvo, ki sta tedaj imela v svojih rokah veliko politično moč, socialni ugled in vpliv, sta se v večini postavila na stran »novih bojevnikov zoper katoliško cerkev in izrabila svoje sile v prospeh lutrovstva«. ⁴⁵ Toda avstrijski vojvode

iz habsburške hiše so ostali zvesti katoliškim tradicijam. Odločno so nastopili zoper Lutrove pristaše in njihove nauke, »da bi zatrli v naših krajih, kot svojih deželah, pogubno krivoverstvo ter ohranili slovenski rod v pravi veri. Z vnemo so pospeševali češčenje Marijino. Kaj odlični častilci so bili na pr. Ferdinand II. in III., Leopold I. itd. Njihov lep zgled je blagodejno vplival na podanike ...«⁴⁶

Prezentiranje preteklosti je vedno izraz in vir moči,⁴⁷ zato je vedno v tesni povezavi s političnimi procesi, predvsem z vprašanjem, kdo sprejema odločitve o tem, kdo lahko predstavlja koga, kako, kje in s čim; kdo kontrolira zgodovino, kdo ima moralno pravico kontrolirati jo in v čigavem interesu. Javni spomeniki namreč ne le deklarirajo določene zgodovinske osebnosti in dogodke kot objektivno pomembne za določeno skupnost, temveč jih tudi poudarjajo kot tako pomembne, da jih ljudstvo mora poznati in spoštovati. S predstavljanjem določene zgodovinske osebnosti in dogodka pa javni spomeniki ne le prikazujejo določeno zgodovino, temveč jo tudi soustvarjajo za javnost. Ker jih ljudje vidijo kot »objektivno resnico«, ki je ločena od aktualne oblasti in politike, dajejo že s samim svojim obstojem zgodovinski zavesti, ki jo prikazujejo, pečat legitimnosti in nadčasnosti.

V potridentskem času se je uveljavila nova ikonografija, ki je imela predvsem apologetični značaj. V upodobitvah je katoliška Cerkev potrjevala, kar so protestanti odklanjali: Evharistijo in Marijo.⁴⁸ Tako je vodja protireformacije, knezoškof Tomaž Hren (Thomas Chrön ali Kreen), na Kranjskem zaznamoval Marijo kot zmagovalko nad reformacijo.⁴⁹ Vladikovanje Tomaža Hrena, imenovanega tudi »apostol Kranjske«, ⁵⁰ predstavlja pomemben mejnik v zgodovini dežele. Ob nastopu Hrenove škofovske službe je bila močno prisotna protestantska kultura, ki se je razvila pod vplivom nemških univerz in se posluževala tudi ljudskega

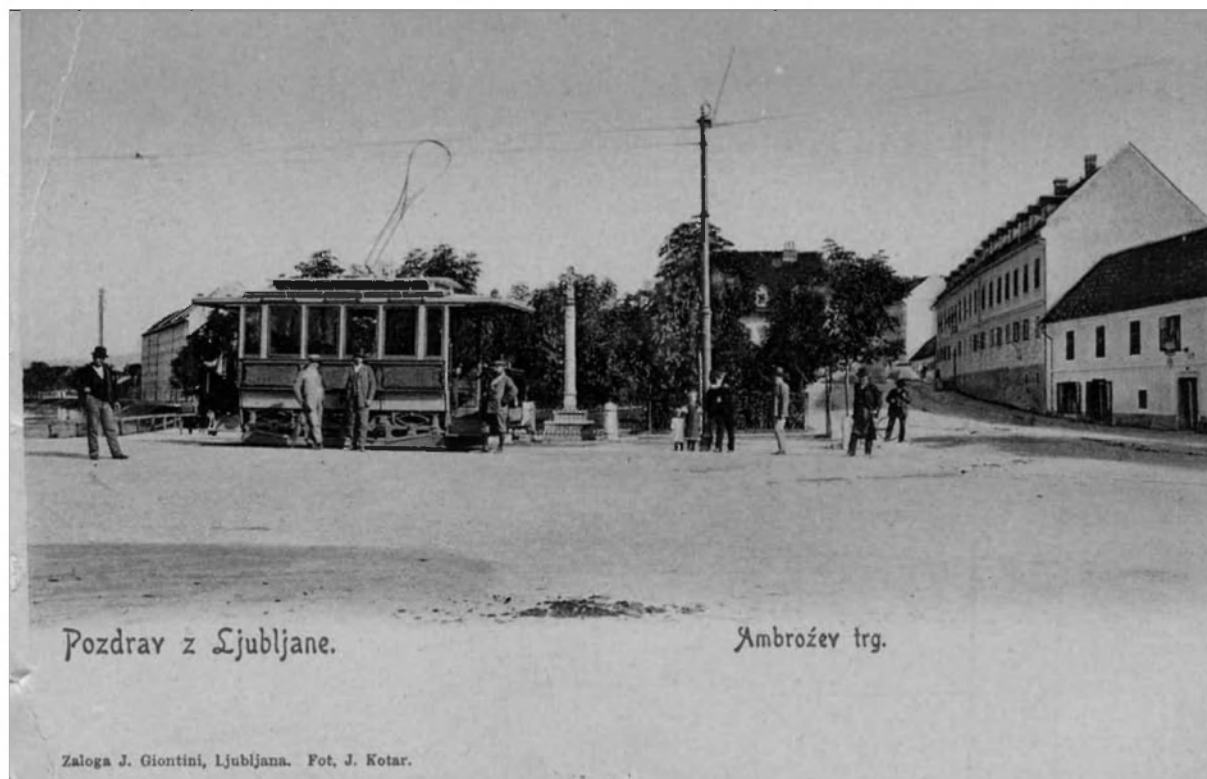
⁴⁶ F. Rihar, op. cit., str. 267.

⁴⁷ George C. Bond in Angela Gilliam, ur. 1994. *Social Construction of the Past. Representation as Power*, str. 1. London in New York: Routledge.

⁴⁸ Albert Ilg, ur. 1893. *Kunstgeschichtliche Charakterbilder aus Österreich-Ungarn*, str. 262. Prag und Wien: F. Tempsky; Leipzig: G. Freytag. Ana Lavrič. 1988. *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*, vol. I, str. 19. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

⁴⁹ L. Menaše, op. cit., str. 99.

⁵⁰ J. W. Valvasor, op. cit., vol. VI, str. 350.

Hrenov križ na Ambroževem trgu, razglednica iz arhiva NUK.

jezika za dosego svojih ciljev. V Hrenovem času pa so bile zveze z Nemčijo pretrgane in nastopila je nova doba katoliško-romanske kulture.⁵¹

Dne 22. oktobra 1598 je vladar notranjeavstrijskih dežel nadvojvoda Ferdinand II. ukazal, da morajo vsi pastori in luteranski učitelji zapustiti Ljubljano pred sončnim zahodom istega dne, ko se jim to naznani, deželo pa vsaj v treh dneh po tem; tistim, ki tega ne bi storili, je zagrozil, da jih bo kaznoval s smrtjo. Večina je ravnala v skladu z ukazom, le posamezniki so iskali zavetišče po deželi pri graščakih. Zato je Ferdinand ponovil svoj ukaz in zažugal s smrtno kaznijo še vsem onim graščakom, ki bi se drznili še v prihodnje sprejemati »novoverske pridigarje in učeničke« pod svojo streho.⁵²

Takoj po izgonu protestantov (1. novembra) se je podal škof Tomaž Hren v slovesnem sprevedu

v Elizabetino ali špitalsko cerkev, kjer je raztrgal protestantske knjige, razbil krstni kamen in služil prvo sv. mašo v cerkvi, kjer se je 40 let opravljalo protestantsko bogoslužje. Protestantske šole so že prej zaprli in odpustili protestantskega rektorja in deset učiteljev.⁵³ »Pri vseh svojih delih je imel H. (= Hren, op. B. J.) jasen cilj pred očmi: radikalno iztrebitev protestantizma na Kranjskem in radikalno obnovev katoliškega življenja v duhu tridentinskega koncila. Prva njegova naloga se tipično izraža v uničevanju protestantskih knjig, da se ob enem z njimi uniči spomin njih pisateljev, v razstreljevanju luteranskih shodnic, v izganjanju luteranov in v izkopavanju protestantovskih trupel.«⁵⁴

Ljubljana je bila spet katoliška in ob srebrnem jubileju svojega vladikovanja je Tomaž Hren proslavil popolno zmago protireformacije na Kranjskem. Kot dokaz, da je Ljubljana spet povsem katoliška, so priredili procesijo sv. Rešnjega telesa. Nekdaj so luteranski plemiči in meščani svoje prepričanje izražali s tem, da se niso udeležili običajne procesije sv. Rešnjega telesa, za kar jih

⁵¹ A. Dimitz, op. cit., vol. III, str. 379. A. Ilg, op. cit., str. 266. Karol Glaser. 1894. Zgodovina slovenskega slovstva. I. zvezek: Od početka do francoske revolucije, str. 73. Ljubljana: Slovenska Matica. J. Gruden, op. cit., str. 871–72.

⁵² Janez Trdina. 1866. Zgodovina slovenskega národa, str. 112; Ljubljana: Matica slovenska. A. Dimitz, ibid., str. 285. I. Lavrenčič, op. cit., str. 137. F. Orožen, op. cit., str. 128.

⁵³ A. Dimitz, ibid., str. 287. F. Orožen, op. cit., str. 128.

⁵⁴ Josip Turk. 1928. Tomaž Hren, str. 24. Ljubljana: Bogoslovna Akademija.

Trg sv. Jakoba v Ljubljani, razglednica iz začetka 20. stol., Zgodovinski arhiv Ljubljana.

je Primož Trubar pisno pohvalil.⁵⁵ Nekateri protestantski pastori pa so celo javno učili, »da Najsvetejši Zakrament, ki ga duhovnik nosi v procesiji in v monštranci kaže ljudstvu, ni Bog, ampak sam vrag«. ⁵⁶ Če je nekdanja procesija sv. Rešnjega telesa potekala le z neznatno svečanostjo po pokopališču krog stolnice sv. Nikolaja, je leta 1622 odšla iz šentjakobske cerkve čez vse mesto. Škof sam je opravil slovesno sv. mašo v njihovi cerkvi ter nosil Najsvetejše pod nebesom. »Ljubljanci so se jako čudili tej slovesnosti, radovali ter se vneli k pobožnosti.«⁵⁷

Druga velika slavnost leta 1622 je bilo praznovanje posvečenja sv. Izidorja, sv. Ignacija Lojlskega, sv. Frančiška Ksaverija, sv. Terezije in sv. Filipa Nerija, ki je trajalo osem dni. Sv. Ignaciju v čast so postavili dva slavoloka: enega na trgu, drugega pri čevlarskem mostu, koder je šla procesija. Škof sam je začel slovesnost s slovenskim govorom in s pontifikalno mašo.⁵⁸

S tema slavnostma je škof Hren zmagovito končal boj proti protestantom in to oznanil še s kamnitim znamenjem, na katerem je izpisano škofovo ime in geslo z rimsko letnico postavitve znamenja: *TH. EPUS. LAB. TERRET LABOR ASPICE PRAEMIUM ANN DNI MDCXXII*. Na vrhu znamenja je na prednji strani kamniti križ s podobo Križanega, na hrbtni strani pa reliefna podoba Matere božje s križem zmagoslavja in napisom: *Monstra te esse Matrem* (»Pokaži, da si mati!«). Pod križem sta na stebru vklesani črki I. M. (in memoriam), ki poudarjata, da je objekt »spominik splošnega zmagoslavja katoliškega pravoverstva nad protestantstvom«. Na njem je dvakrat zabeležena letnica 1622, ko je bila »borba z novoverci popolnoma dovršena«.⁵⁹

Po navedbah Heinricha Costa je bil Hrenov križ postavljen na mestu, kjer so med procesijo sv. Rešnjega telesa škofa Tomaža Hrena, ki je nosil najsvetejše, žalili ljubljanski protestanti, potem pa so jih od tam pregnali kovači, ki so šli v procesijo.⁶⁰

⁵⁵ J. Trdina, *ibid.* J. Gruden, *op. cit.*, str. 648.

⁵⁶ J. Gruden, *op. cit.*, str. 640.

⁵⁷ I. Vrhovnik. 1896. Škofa Hrena spominik, str. 240; *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, str. 238–241.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 240–41.

⁵⁹ *Ibid.*, str. 240.

⁶⁰ *Op. cit.*, str. 10. Glej tudi Gustav Dzimski, ur. 1860. *Laibach und seine Umgebungen nebst einer Beschreibung der interessantesten Punkte in Krain. Ein Wegweiser für Fremde und Einheimische*, str. 88. *Laibach: Johann Gion-*

Kronika šentpeterske župnije, spisana po raznih virih v novejši dobi, beleži, da je Hren po dolgem premoru vnovič uvedel procesijo sv. Rešnjega telesa. Vodil jo je prek brvi čez Ljubljano na mestu današnjega šentpeterskega mostu. Na procesiji so škofa spremljali kovači, ki so ostali zvesti katoliški veri. Oni naj bi se hrabro postavili po robu »krivovercem«, ki naj bi onstran brvi navalili na Hrena, ter jih pognali v beg. Kamniti križ je bil menda postavljen v spomin na to zmago. Ljubljanski kovači so se potem vsako leto o telovem udeleževali procesije pri sv. Petru. Napada na škofa Hrena zgodovinski viri ne potrjujejo, ne omenja ga niti Hren v svojih dnevnikih. Procesije sv. Rešnjega telesa pa Hrenu ni bilo treba vnovič uvajati, ker ta v Ljubljani nikdar ni bila odpravljena. Bolj verjetno je, da se škof ni čutil dovolj varnega sredi poluteranjene Ljubljane in je zato namignil svojim tlačanom, naj bodo pripravljeni, če bi se zgodil napad na procesijo. Ljubljanske kovače opeva Janez Cigler po narodni pripovedki, pa ne kot zmagovalce nad protestanti, temveč kot junake v boju zoper Turke, ki so jih baje z gorečim železom odgnali, ko so hoteli požgati cerkev sv. Petra; odtod izvira po tej verziji njihova udeležba pri šentpeterski procesiji.⁶¹

Pet let pozneje je »obnovitelj katoličanstva v naši domovini« prvikrat slovesno praznoval praznik Brezmadežne. »Hoteč zatreti krivoverstvo iz slovenskih tal se je opiral ta goreči mož na pomoč avstrijskih vladarjev, a še bolj na nadzemsko pomoč nebeške kraljice. Škofa Hrena spomin je blagoslavljal slovenski rod in ga bo blagoslavljal vse čase.«⁶²

Pregnani pristaši nove vere so se razkropili po svetu, vendar so nekateri med njimi ostali v zvezi s sorodniki in prijatelji; v domovino so po zaupnih slih pošiljali verske knjige.⁶³ Sredi sedemnajstega stoletja so si po koncu tridesetletne vojne avstrijski plemiški izseljenci skušali priboriti pravico do vrnitve v domovino. Leta 1647 so celo zahtevali, naj cesar dopusti v avstrijskih deželah izgradnjo nekaj lutrovske cerkve in svobodno

izvrševanje lutrovskega bogoslužja. Nemški protestanti so z vso vnemo podpirali njihove zahteve, cesarski poslanci pa so jih zavračali. Po dolгих pogajanjih je mirovna pogodba slednjič zagotovila pomilostitev vsem izgnancem in jim dovolila vrnitev v domovino, vendar pod pogojem, da se podvržejo avstrijskim postavam. Ker so avstrijski zakoni dopuščali le katoliško bogoslužje, se položaj plemiških izseljencev ni bistveno spremenil.⁶⁴

Boj med luteranstvom in katoličanstvom, seveda, ni bil brez političnega ozadja. V celofanu teoloških disputov za »čisti evangelij« je bilo namreč zavito pravo jabolko spora: ali bo obveljala volja deželnega kneza in njegovih zaupnikov ali pa bodo imeli oblast v svojih rokah deželni stanovi.⁶⁵ Pomenljiva je v tem pogledu izjava nadvojvoda Karla II. iz leta 1580, ki jo zgodovinar Josip Gruden razume kot napoved in utemeljitev protireformacije in v kateri nadvojvoda toži, da mora dopustiti nadzorstvo in vrhovno sodstvo stanovskih zastopnikov, »kakor bi bil le naslikan ali papirnat knez«.⁶⁶ Nič presenetljivega torej, če so se vneli hudi spori med vlado in stanovi posebej takrat, »ko je bil zopet Turek pred vratmi«. Namreč, Habsburžani so bili v »turški nevarnosti« vezani na podporo domačega plemstva, ki je bilo pretežno luteransko. Ko je imel katoliški vladar »pred očmi obrambo svojih dežel in varnost meje, je luteranska gospoda premišljevala, kako bi izrabila položaj in vladarju izsilila novih svoboščin v svojo korist«.⁶⁷

Prezentacija preteklosti kot odraz sedanjosti

Marijino znamenje je bilo delo človeških rok, zato tudi, čeprav narejeno iz brona in najtrdnjše kamna, »le začasno in nestanovitno«.⁶⁸ Deželni stanovi, ki so imeli patronat nad spomenikom, so ga dali večkrat popraviti, na primer leta 1798, 1799, 1805 in 1806. Leta 1806 je bil že tako poškodovan, da je dvorna pisarna menila, da nadaljnje popravljanje spomenika ni več smiselno. Sestala se je posebna komisija in ugotovila, da bi stroški za odstranitev spomenika znašali nekako polovico stroškov njegovega popravila. Ugotovila

tin. Peter pl. Radics. 1878. Tomaž Chrön, pesnik, mecén umetelnosti in podpornik vednosti, str. 2; Letopis Matice slovenske, III. in IV. del, str. 1–33.

⁶¹ I. Vrhovnik, op. cit., str. 238–39.

⁶² F. Rihar, op. cit., str. 266.

⁶³ Ivan Vrhovnik. 1933. Paberki iz protireformacijske dobe, str. 40; Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, str. 36–43.

⁶⁴ A. Dimitz, ibid., str. 413; J. Gruden, op. cit., str. 882.

⁶⁵ Glej npr. J. Trdina, op. cit., str. 110–11.

⁶⁶ Op. cit., str. 792.

⁶⁷ J. Gruden 1912: 662. Glej tudi K. Glaser, op. cit., str. 75.

⁶⁸ Nepodpisano. 1870. Mariin spominek, str. 282; Zgodnja Danica, 2. kimovca, str. 281–282.

je tudi, da se tega *ex voto* postavljenega spomenika ne more podreti, ker bi občina to sprejela kot žalitev. Na predlog stanov je deželno glavarstvo z odlokom 26. julija 1806 končno odobrilo popravilo spomenika; »ker so pa hude vojske nastopile, se je na znamenje pozabilo«. ⁶⁹ Znamenje je bilo že tako poškodovano, da je komisija, v kateri so bili mestni župnik Janez Zlatousti Pohlin, oba cerkvena ključarja in več umetniških izvedencev, po natančnem pregledu 9. marca 1840 ugotovila, da je spomenik »v vseh svojih delih razpadljiv« in priporočila, da bi ga bilo treba »s pokončnimi hlodi na vseh štirih straneh podpreti«. ⁷⁰

Leta 1842 se je zaradi poškodb spomenika znova odločalo o njegovi usodi. Tedaj je župnik Pohlin zapisal, da šentjakobsko župnijo s spomenikom »veže ne le hvaležni spomin na odvrnitev morilne kuge, ampak tudi spomin na hrabre junake kranjskega plemstva in ljubljanskega meščanstva, ki so nekdanj za premago zakletega sovražnika krščanstva velikodušno žrtvovali kri in življenje na oltarju čiste domovinske ljubezni«. Zato je izrazil prepričanje, da bodo ljudje čutili za svojo »sveto dolžnost«, da se »ta lepi pomnik naših vrljih prednikov ohrani za spodbuden vzgled potomcem«, toliko bolj, ker bi sicer bila »ne samo Ljubljana, ampak tudi vsa Kranjska pred svetom po pravici osramočena, ker bi zakrivila najkrutejši vandalizem«. Oblast je najprej sklenila spomeniku dati leseno podporo, ki je bila tako močna, da bi ga mogel samo potres zrušiti. Tako, s hlodi podprto Marijino znamenje je po poročilu gradbene komisije na okrožni urad z dne 12. maja 1842 dajalo »mnogim tujcem povod za neprijetne opazke«. ⁷¹

Opazke tujcev na račun stanja spomenika so bile morda res neprijetne, vprašanja, kdo naj nosi stroške za prenovo in premestitev spomenika, pa niso reševale. Deželni stanovi jih niso hoteli vzeti nase, zato je okrožni urad predlagal ilirskemu guberniju, naj stroške nosi mestna občina. Vendar je gubernij to zavrnil in odločil, da v ta namen ni mogoče pritegniti niti sredstev iz mestne blagajne, ne iz cerkvenega imetja ali kakega drugega javnega sklada, temveč je vsa sredstva za kritje stroškov s tem v zvezi treba priskrbeti iz privatnih sredstev. Zato je magistrat 8. marca 1841

pisno zaprosil župnika za mnenje, kako naj bi se dobila sredstva za kritje stroškov. Župnik Pohlin je šele na ponovno prošnjo magistrata 20. junija 1842 odgovoril, da se vprašanje ne tiče samo cerkvene občine šentjakobske, temveč je to zadeva vse mestne občine in kranjskih deželnih stanov. Predlagal je, naj občinski svet za kritje stroškov prenove spomenika razpiše javno zbiranje sredstev v vsej ljubljanski občini, zlasti pa med deželnimi stanovi in kranjskim plemstvom. Zagotovil je, da bo šentjakobska župnija, čeprav najrevnejša v Ljubljani, prispevala svoj delež za postavitev spomenika, s katerim jo veže hvaležni spomin. Občinski svet je nato 15. julija 1842 sklenil razpisati javno zbiranje sredstev. ⁷²

Nadrejena oblast se s tem ni strinjala, zato je okrožni urad 16. decembra 1842 naročil magistratu, da mora spomenik odstraniti v teku osmih dni. Magistrat je zaprosil za odlog do takrat, ko bi začeli polagati temelje za novi spomenik, češ da ne kaže nastopiti z nasilnimi odredbami proti cerkveni občini, če je mogoče zlepa preprečiti ljudsko nejevoljo. Stališče magistrata je podprl tudi župnik Pohlin v dopisu ordinariatu 24. novembra 1843, češ: »Če bi se spomenik z oblastno naredbo razdejal, še preden bi bila občina uverjena, da se zopet postavi, bi dalo tako prenačljeno ravnanje povod za surovo zabavljanje proti visokim oblastim, morda tudi za neprijetne nastope v mestnem svetu in to tem bolj, ker so ljudje videli, s kolikim sijajem in s kako pobožno svečanostjo so prav letos dva manj znamenita spomenika, Hrenov v Poljanskem predmestju (na sed. Ambroževem trgu) in sv. Trojice pri dunajski mitnici (na Ajdovščini) zopet postavili.« K temu je pristavil še naslednjo pripombo: »S tem bi se ovrigel tudi slabi glas, ki se je razširil med občani, češ da se mora ta spomenik po volji nekaterih svobodomislecev v sramoto krščanstva umakniti brezbožnim predpustnim veselicam v redutni dvorani.« ⁷³

Stanovski upravni urad želji magistrata ni ugodil, medtem ko je ordinariat ustregel prošnji mestnega magistrata in je pozval ljubljanske župnije k nabiranju milodarov. Uspeh zbiranja sredstev v ljubljanskih župnijah ni dosegel pričakovanj, saj so zbrali vsega 36 goldinarjev. O tem neuspehu je magistrat poročal okrožnemu uradu in v pismu navedel še, da razpadajoči spomenik

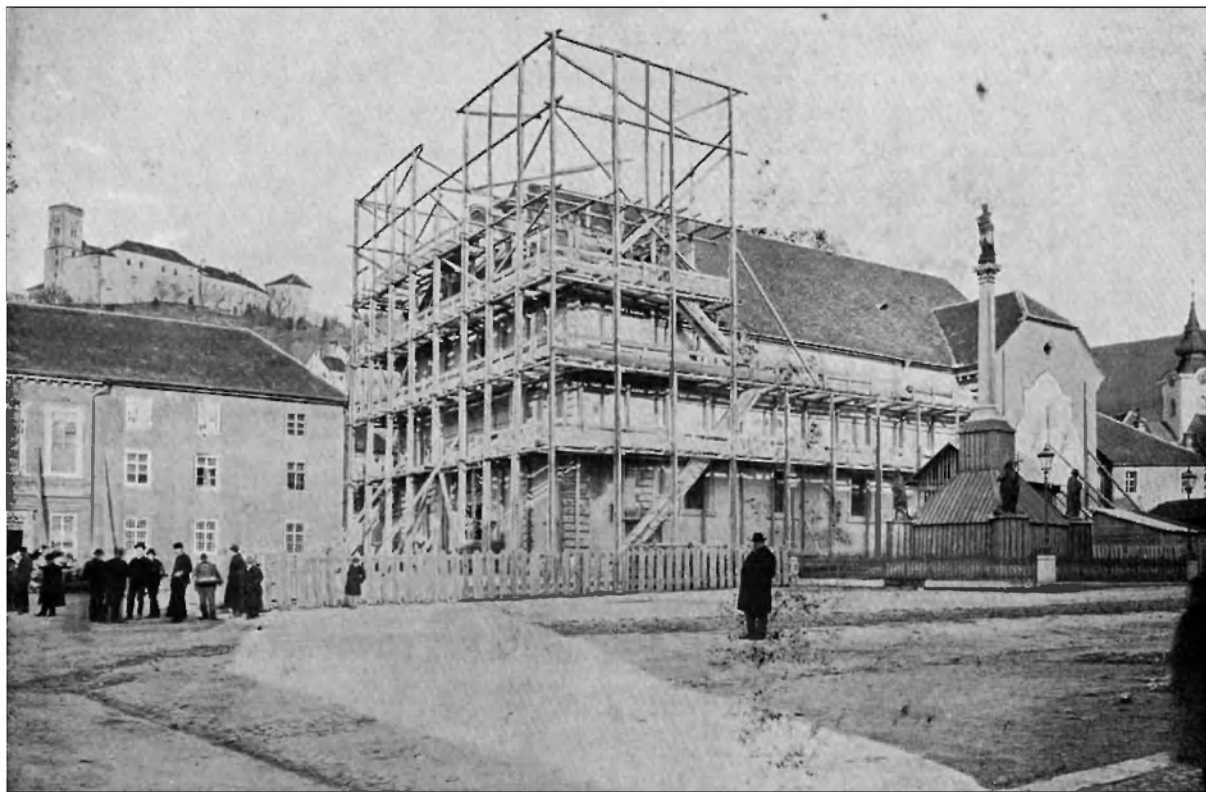
⁶⁹ G. Kæstel, *ibid.*

⁷⁰ J. Wester, *op. cit.*, str. 112.

⁷¹ *Ibid.*, str. 113.

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*

Reduta in cerkev sv. Jakoba po potresu (Ljubljana 1895-1910).

zaradi bližnjega obiska cesarskega para in obrtne razstave, ko je Ljubljana pričakovala mnogo tujih gostov, ne sme več ostati na svojem mestu. Okrožni urad je nato 21. avgusta 1844 odredil njegovo takojšnjo odstranitev. Spomenik so začeli rušiti že naslednjega dne in ko je 1. septembra popoldne cesar Ferdinand s soprogo prispel v Ljubljano,⁷⁴ je bil trg pred cerkvijo sv. Jakoba že izpraznjen. Bronasti kip Marije so prenesli v šentjakobsko cerkev in jo tam shranili v kapeli sv. Križa, »kjer je bila tako rekoč pokopana, dokler bi ne bilo mogoče, jo zopet postaviti na očit en kraj«.⁷⁵ Tam je ostal vse do 7. septembra 1870, ko so ga s pomočjo dobrotnikov

iz fare, mesta in od drugod postavili na novo lokacijo in ga ponovno posvetili.⁷⁶

Spremenjena vsebina v spremenjeni obliki

Šentjakobski župniki Janez Zlatoust Pohlin, Franc Hrovath in Gustav Kœstl so si močno prizadevali za obnovo Marijinega znamenja. Slednji je sestavil odbor za pobiranje milodarov, izdal knjižico o Marijinem znamenju v slovenskem in v nemškem jeziku ter sklenil pogodbe z mojstri. Na novi lokaciji, ki jo je bil ilirski gubernij določil že leta 1843, so 7. junija 1870 slovesno položili temeljni kamen, »ki je bil odlomljen na Oljski gori, vsakemu kristjanu na gotovo svetem kraju«.⁷⁷ Od tam ga je poslal bivši šentjakobski župnik Hrovath, ki je bil v letih 1868–1870 vodja avstrijskega gostišča v Jeruzalemu. V temelje so položili pismo o pristnosti spomenika, pergament s kratko zgodovino spomenika in s podpisi najvišje gospode, *Catalogus cleri* za 1870, nekaj ljubljanskih časnikov, tedanje kovance od vinarja do zlatnika in srebrno

⁷⁴ Cesarjev prihod v Ljubljano je Jovan Vesel Koseski slavil v pesmi, v kateri je leta 1844 kot prvi Slovenec uporabil ime Slovenija (Slovenja Presvitlimu, Premilostljivimu Gospodu in Cesarju Ferdinandu Pervemu; *Kmetijske in rokodelske novize*, 4. Kimovza, str. 145–147).

⁷⁵ *Nepodpisano*. 1870. *Mariin spominek*, str. 282. V. Steska, *Ob tristoletnici šentjakobske cerkve v Ljubljani*, str. 8. J. Wester, op. cit., str. 113–14. Med mariologi, ki so v sedemnajstem stoletju »branili čast Brezmadežne«, je slovel tudi »naš rojak in slovenski pisatelj«, Schönleben (1618–1681). Schönleben je pokopan v kapeli sv. Križa; napis na njegovem grobu pravi, da si je s svojim delom v obrambo časti Marije Brezmadežne »zaslužil nesmrtno ime in več en spomin« (Nepodpisano. 1839. Johann Ludwig Schönleben, str. 42; *Illyrisches Blatt*, 14. März, str. 41–42).

⁷⁶ *Nepodpisano*. 1870. *Mariin spominek*, str. 282. *Nepodpisano*. 1870. Iz Ljubljane; *Kmetijske in rokodelske novice*, 14. septembra, str. 301.

⁷⁷ G. Kœstl, op. cit., str. 12.

Kip sv. Trojice pri kavarni Evropa, razglednica, Zgodovinski arhiv Ljubljana.

svetinjo s podobo cerkvenega zbora. V prisotnosti deželnega predsednika, deželnega glavarja, zapovedujočega generala in mestnega župana je temelje blagoslovil stolni dekan dr. Janez Zlatoust Pogačar. On je pel tudi na malega šmarna dan istega leta v šentjakobski cerkvi sv. mašo, po kateri so svečano odkrili dokončano Marijino znamenje v navzočnosti najodličnejše ljubljanske gospode in številnega ljudstva. Na predvečer praznika sta bila spomenik in ves šentjakobski trg »sijajno razsvetljen«. Krog znamenja so se ves večer razlegale Marijine pesmi.⁷⁸ Marijin kip in nove podobe ljubljanskih farnih patronov so bile »tako lepe, da je veselje jih gledati«.⁷⁹ France Cimperman je ob tej priložnosti zložil »lepo pesem«, katere zaključna kitica pravi:

*»Spominek ta pa vnukom naj pričuje,
Kakó pradedje njih so vneti bili,
Da Tvoje se imé poveljuje,
Naj tudi óni Tebe bi slavili!
Spominek krasni naj jih napeljuje,
Da bi do Tebe vdanost ohranili;*

⁷⁸ I. Vrhovnik. 1895. Marijino znamenje na sv. Jakoba trgu v Ljubljani, str. 208–9.

⁷⁹ Nepodpisano. 1870. Mariin spominek, str. 282.

*Ti pa, mogočna, blažena Kraljica,
Ljubljani bodi zvesta pomočnica! –«⁸⁰*

Po odstranitvi leta 1844 in prenovi leta 1870 ter ponovni prenovi in postavitvi leta 1938 je Marijino znamenje izgubilo razen Marijinega kipa in korintskega kapitela vso drugo izvirnost. Prenova znamenja je spomeniku dala nov videz, z njim pa tudi novo spominsko vsebino. Prvotni inventar svetniških soh, ki so ga tvorili sv. Jožef, Leopold, Ignacij Lojolski in Frančišek Ksaverij⁸¹ je bil namreč poudarjeno aktualen. Sv. Jožefa je leta 1675 cesar Leopold proglasil za zavetnika vseh tistih dednih dežel, ki so mejile na osmansko cesarstvo. Sv. Leopold je bil cesarjev zavetnik, zadnja dva svetnika pa sta bila jezuitska in razglašena za svetnika v sedemnajstem stoletju.⁸² Kje so končali ti kipi, ne omenja ne župnijska kronika ne kako drugo sporočilo. Josip Wester je postavil domnevo, da

⁸⁰ France Cimperman. 1870. O novem slovénem posvečvanji Marijinega spominka pri sv. Jakobu v Ljubljani, 7. kim., str. 283; Zgodnja Danica, 2. kimovca, str. 282–283.

⁸¹ J. W. Valvasor, op. cit., vol. IV, str. 689.

⁸² I. Vrhovnik, op. cit., str. 207; J. Gruden, op. cit., str. 908. S. Kopriva, ibid. U. Lubej, op. cit., str. 62. Glej tudi W.r.a. 1842. Welcher Heilige ist Krains Landes-Patron; Illyrisches Blatt, 3. März, str. 35.

je te kipe iz peščenca zob časa že toliko oglodal, da so jih morali odstraniti.⁸³ Vendar se ta razlaga ne sklada z njegovo navedbo, da se je ob porušenju spomenika cerkveno predstojništvo zavzelo, da bi vse štiri kipe premestili »v prikladne dolbine (niše) na pročelju strehe, s čimer bi se najbolj ustreglo želji cerkvene občine«. ⁸⁴ Ko se je pri zbiranju za ponovno postavitve spomenika župnik Pohlin obrnil »do milodarnih, darežljivih in blagih Ljubljancev in Ljubljancev«, jim je obljubil, da bo namesto prejšnjih svetnikov, dal postaviti druge štiri: »Sv. Miklavža, Jakoba, Petra in Janeza Kerstnika, kateri so z glavno podobo Mariino patroni ali varhi vseh peterih ljubljanskih far, in bi tako bile pri znamnji namestovane vse fare ljubljanske po svojih patronih«. ⁸⁵ Pri tem ga je očitno vodila želja, da bi za obnovo spomenika prispevali Ljubljanci vseh far, ne le šentjakobske. Zaradi novega nabora svetniških soh je Marijino znamenje dejansko postalo bolj sprejemljivo za vse ljubljanske meščane druge polovice devetnajstega stoletja. Prav verjetno pa stari nabor svetnikov tudi ni več ustrezal spremenjenim političnim in družbenim razmeram, ki jih je v avstrijske dežele prinesla pomlad narodov leta 1848; zagotovo je bil ta povsem nesprejemljiv po koncu prve svetovne vojne in posledičnem razpadu habsburške monarhije leta 1918.

Čeprav je bilo Marijino znamenje za rodoljuba opozorilo na pretekle čase, zgodovinar pa naj bi v njem našel »list sicer žalostnih časov, pa junaških dejanj svojega naroda«, ⁸⁶ naj bi njegova prenova s spremembo nabora svetniških soh in poudarjanjem njegove nabožne vsebine Marijino znamenje spremenila v »pobožen in katolišk« spomenik ⁸⁷ brez vsake druge vsebine: »Da, k Brezmadežni Devici so se nagibala vsa srca! To spričuje tudi napis na stebru: 'Kranjska dežela, ki je dala postaviti to podobo, se je zaprisegla, da hoče vedno braniti čast božje Matere, brez madeža spočete.'« ⁸⁸

Dejansko pa ni bilo tako. Zbiranje ljudi »krog prestola in krog zastave Kraljice vseh svetnikov« je namreč v Avstriji dobilo novo spodbudo, ko so v prestolnici države 22. julija 1855 z veliča-

stno procesijo iz stolnice sv. Štefana k Marijinemu stebru proslavili razglasitev verske resnice brezmadežnega spočetja. Do ponovnega poudarjanja Marijinega čaščenja je tedaj prišlo v času, ko je »narodno vprašanje« žugalo, da bo razdvojilo »nadarjene avstrijske narode«. Zato je knezoškof Lavantinski, denimo, v svojih pastirskih listih zapisal: »Kot katoliški Avstrijci hočemo goreče v dejanju kazati vero svojih prednikov in ž njo neločljivo združeno Marijino češčenje. Tako nam bo mogoče, uspešno odbijati preteče nevarnosti. Edini v sveti veri in napolnjeni s krščanskim duhom se bomo lahko razumevali in zedinjevali v najtežavnejših vprašanjih.« ⁸⁹

Prošnje Mariji, naj »vsekdar najmogočneje varuje in brani našo krščansko cesarstvo in njenega poglavarja«, ⁹⁰ niso mogle več zediniti avstrijskih narodov. Ko so 7. septembra 1870 ob prisotnosti višje oblasti svečano odkrili prenovljeno in predstavljeno Marijino znamenje, je bil po besedah poročevalca v Kmetijskih in rokodelskih novicah stavbni odbor tega spomenika »namestovan le po národnih možéh, nobenega družega ni bilo zraven. Danes je prečastiti St. Jakobski gosp. fajmošter vendar vidil, da nič ne pomaga, če tudi ob nedeljah pri popoldanski službi Božji se litanije nemški bero!« ⁹¹ Nepodpisani dopisnik v Slovenskem Narodu pa je o odkritju »znanega kipa matere božje« menil, da je bilo prenovljeno »znamnje kinč trgu«, čeprav ga v Münchnu ulite podobe pa »manj zadovoljijo« in je prenova stala kar 15.000 goldinarjev. Kritični dopisovalec si je ob tem zaželel, »da bi se enaka darežljivost manifestirala kedaj na Kranjskem in zlasti v Ljubljani pri národnih namenih«. ⁹²

Dne 17. septembra 1918 je na prošnjo župnika šentjakobske fare občinski svet ljubljanski sklenil prevzeti spomenik Brezmadežne Device Marije »v mestno varstvo in oskrbo«. Župnik je postavil pogoj, da mestna občina podpre restavracijo spomenika. ⁹³ Župnikov pogoj je bil sprejet in dvajset let pozneje so Marijino znamenje spet podrli ter po načrtu arhitekta Jožeta Plečnika postavili

⁸⁹ M. Napotnik, op. cit., str. 610.

⁹⁰ Ibid., str. 611.

⁹¹ Nepodpisano. 1870a. Iz Ljubljane; Kmetijske in rokodelske novice, 7. septembra, str. 186.

⁹² Nepodpisano. 1870c. Dopisi; Slovenski Narod, 10. septembra, str. 3.

⁹³ Mestni arhivar. 1934. Ljubljanska kronika, str. 66; Kronika slovenskih mest, str. 61–76.

nov steber.⁹⁴ Stari kamen je začel pokati, tako da je spet grozila nevarnost razpada. Zato so tokrat uporabili podpeški apnenec, kot primernejši za ljubljansko klimo. Po Plečnikovi zamisli so ohranili originalni kapitel, bronast Marijin kip, štiri figure svetnikov pa postavili na vrhnjo ploščad novega stebra. Dodali so še nekaj kamnoseških delov ter pritrdili staro napisno ploščo in novo s kronogramom 1870.⁹⁵ Nekaj let pozneje so tradicionalne javne manifestacije marijanskih pobožnosti postale nezaželeni in so jih opustili. Visoko nad tlemi povzdignjeni kip Brezmadežne v družbi zavetnikov ljubljanskih župnij in njegova bogata spominska vsebina pa sta se sčasoma pomaknila daleč na tisto stran vsakdanjega življenja, kjer se začenja pozaba.

Citirane reference

- Bond**, George C., in Angela Gilliam, ur. 1994. *Social Construction of the Past. Representation as Power*. London in New York: Routledge.
- Brown**, G. Baldwin. 1905. *The Care of Ancient Monuments*. Cambridge: At the University Press.
- Cimperman**, France. 1870. *O novem slovénem posvečevanju Marijinega spominka pri sv. Jakobu v Ljubljani*, 7. kim.; Zgodnja Danica, 2. kimovca, str. 282–283.
- Costa**, Heinrich. 1848. *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach: Druck der Eger'schen Gubernial-Buchdruckerei.
- Dimitz**, August. 1874-5. *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*. Laibach: Ign. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- Erzherzog Rudolf**, Kronprinz, ur. 1891. *Die österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain*. Wien: Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.
- Dzimski**, Gustav, ur. 1860. *Laibach und seine Umgebungen nebst einer Beschreibung der interessantesten Punkte in Krain. Ein Wegweiser für Fremde und Einheimische*. Laibach: Johann Giontini.
- Gaber**, Ante. 1940. *Naša kronika*; Kronika slovenskih mest, str. 60–64.
- Glaser**, Karol. 1894. *Zgodovina slovenskega slovstva*. I. zvezek: *Od početka do francoske revolucije*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Gruden**, Josip. 1912. *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Heiss**, Gernot. 1992. *Jezuiti: podobe in nasprotne podobe iz 16. stoletja*; zbornik *Jezuiti na Slovenskem*, str. 51–65. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete v Ljubljani in Provincialat slovenske province Družbe Jezusove.
- Hicinger**, Peter. 1854. *God spočetja Marije Device na Slovenskem zgodaj znan*; Zgodnja Danica, 7. grudna, str. 205.
- Holz**, Eva. 1997. *Ljubljanski kongres 1821*. Ljubljana: Nova revija.
- Ilg**, Albert, ur. 1893. *Kunstgeschichtliche Charakterbilder aus Österreich-Ungarn*. Prag und Wien: F. Tempsky; Leipzig: G. Freytag.
- Jezernik**, Božidar. 1999. *Kava*. Ljubljana: Rokus.
- Jezernik**, Božidar. 2006. »Vedno zvesta Slovenija«. *Javni spomeniki ljubljanski in družbeni spomin*; v: Irena Novak Popov, ur. 42. seminar slovenskega jezika in kulture. *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, 26. 6. – 14. 7. 2006. Zbornik predavanj, str. 159–172.
- Kopriva**, Silvester. 1989. *Ljubljana skozi čas, Ob latinskih in slovenskih napisih in zapisih*. Ljubljana: Založba Borec.
- Koseski**, Jovan Vesel. 1844. *Slovenja Presvitlimu, Premilostljivimu Gospodu in Cesarju Ferdinandu Pervemu*; Kmetijske in rokodelske novize, 4. Kimovca, str. 145–147.
- Kæstl**, Gustav. 1868. *Mariin spominek na šentjakobskem tergu v Ljubljani*. Ljubljana: V zalogi mestnofarnega predstojništva.
- Lavrenčič**, Ivan. 1883. *Habsburžani ustanovniki ljubljanske škofije in zaščitniki katoliške vere na Kranjskem*; *Spomenik ob šestoletnici začetka habsburške vlade na Slovenskem*; str. 125–138. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Lavrič**, Ana. 1988. *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Lesar**, Josip. 1889. *Sv. Ignacij in Tovarištvo Jezusovo*. Ljubljana: Samozaložba.
- Lubej**, Uroš. 2001. *Marijin steber v Ljubljani*; *Acta historiae artis Slovenica*, št. 6, str. 53–66.

⁹⁴ Gaber, Ante. 1940. *Naša kronika*, str. 60; *Kronika slovenskih mest*, str. 60–64.

⁹⁵ Ksenija Rozman. 1965. *Ljubljanski javni spomeniki*, str. 94–95; *Kronika*, št. 2, str. 94–97. B. Reisp, op. cit., str. 161.

- Menaše**, Lev. 1992. *Brezmadežna kot Patrona Austriae v bratovščinski knjigi ljubljanske kongregacije Marijinega brezmadežnega spočetja*; Zbornik za umetnostno zgodovino, str. 53–58.
- Menaše**, Lev. 1994. *Marija v slovenski likovni umetnosti. Ikonologija slovenske Marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*. Celje: Mohorjeva družba.
- Mestni** arhivar. 1934. *Ljubljanska kronika*; Kronika slovenskih mest, str. 61–76.
- Napotnik**, Mihael. 1906. *Pastirski listi*. Maribor: V lastni založbi.
- Nepodpisano**. 1839. *Johann Ludwig Schönleben*; Illyrisches Blatt, 14. März, str. 41–42.
- Nepodpisano**. 1870. *Mariin spominek*; Zgodnja Danica, 2. kimovca, str. 281–282.
- Nepodpisano**. 1870a. Iz Ljubljane; *Kmetijske in rokodelske novice*, 7. septembra, str. 186.
- Nepodpisano**. 1870b. *Iz Ljubljane*; *Kmetijske in rokodelske novice*, 14. septembra, str. 301.
- Nepodpisano**. 1870c. *Dopisi*; Slovenski Narod, 10. septembra, str. 3.
- Nepodpisano**. 1886. *Mestnofarna cerkev sv. Jakopa v Ljubljani*; Slovenec, 15. oktobra, str. 1–3.
- Orožen**, Fr. 1902. *Vojvodina Kranjska. Zgodovinski opis*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Radics**, Peter pl. 1878. *Tomaž Chrön, pesnik, mecén umetelnosti in podpornik vednosti*; Letopis Matice slovenske, III. in IV. del, str. 1–33.
- Reisp**, Branko. 1983. *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Rihar**, Franc. 1909. *Marija v zarji slave. Pregled zgodovine Marijinega čaščenja*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Rothenberg**, Gunther Erich. 1960. *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747*. Urbana: The University of Illinois Press.
- Rozman**, Ksenija. 1965. *Ljubljanski javni spomeniki*; Kronika, št. 2, str. 94–97.
- Stegenšek**, Avgust. 1911. *Naši Marijini stebri*; Voditelj v bogoslovnih vedah, str. 328–339.
- Stelè**, France. 1928. *Valvasorjeva Ljubljana*; Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, str. 70–98.
- Stelè**, France. 1967. *Likovni spomeniki v Sloveniji do 1941*; Sinteza, št. 7, str. 8–15.
- Steska**, Viktor. 1904. *Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718*; Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, str. 18–32, 69–98, 141–186.
- Steska**, Viktor. 1915. *Ob tristoletnici šentjakobske cerkve v Ljubljani*. Ljubljana: Župna cerkev sv. Jakoba v Ljubljani.
- Steska**, Viktor. 1924. *Marijini spomeniki v Ljubljani*; Slovenec, 7. septembra, str. 6.
- Trdina**, Janez. 1866. *Zgodovina slovenskega národa*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Turk**, Josip. 1928. *Tomaž Hren*. Ljubljana: Bogoslovna Akademija.
- Ušeničnik**, Frančišek. 1904. *Schönleben o Brezmadežni*; Katoliški obzornik, str. 413–426.
- Valvasor**, Johann Weichard. 1689. *Die Ehre deß Herzogthums Crain*. Laybach in Nürnberg.
- Vaughan**, Dorothy M. 1954. *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances 1350-1700*. Liverpool: At the University Press.
- Vrhovec**, Ivan. 1885. *Topografski opis Ljubljane in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletjih*; Letopis Matice slovenske, str. 184–270.
- Vrhovec**, Ivan. 1886. *Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach*. Laibach: Selbstverlag.
- Vrhovnik**, Ivan. 1895. *Marijino znamenje na sv. Jakoba trgu v Ljubljani*; Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, str. 206–209.
- Vrhovnik**, Ivan. 1896. *Škofa Hrena spominik*; Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, str. 238–241.
- Vrhovnik**, Ivan. 1933. *Paberki iz protireformacijske dobe*; Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, str. 36–43.
- W. r. a.** 1842. *Welcher Heilige ist Krains Landes-Patron*; Illyrisches Blatt, 3. März, str. 35.
- Wester**, Josip. 1938. *Marijin spomenik na Sv. Jakoba trgu v Ljubljani*; Kronika slovenskih mest, str. 110–114, 164–168.
- Wolf**, Anton Alojzi. 1855. *Vsim ljubljenim vernim Ljubljanske zveličanje in blagoslov v Gospodu!* Ljubljana: J. Blaznik.
- Yalouri**, Eleana. 2001. *The Acropolis*. Oxford in New York: Berg.
- Young**, James E. 1993. *The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven and London: Yale University Press.
- Zadnikar**, Marijan. 1964. *Znamenja na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Žbogar**, Anton, in Andrej Karlin. 1886. *Mestnofarna cerkev sv. Jakopa v Ljubljani. O posvečevanju l. 1886 dobrotnikom v spomin*. Ljubljana: Katoliška Tiskarna.

*Zusammenfassung***DAS ERINNERN DER
GESCHICHTE ALS VERGESSEN
DER VERGANGENHEIT***Die Mariensäule vor der Kirche des Hl. Jakob in Ljubljana*

Das 1682 errichtete Marienzeichen symbolisierte die Loyalität zur Habsburgermonarchie und den Krainer Patriotismus, der sich auch als Dank an die Unbefleckte äußerte, für ihre Abwehr des osmanischen Halbmondes von den Grenzen der Heimat. Das Marienzeichen und der damit verbundene Marienkult stellten damals eine Interpretation des historischen Geschehens dar, auf dem die Habsburgerdynastie die Legitimität ihrer Mission begründete: 1646 hatte Kaiser Ferdinand III. sich und all seine Völker Gott und der Unbefleckten geweiht und damit auch deren Gnade erlangt. Ihr zu Ehren lies er 1647 ein Denkmal auf einem öffentlichen Platz in Wien errichten und verpflichtete durch ein Gelöbnis sich und seine Nachkommen, den Feiertag der Unbefleckten Empfängnis für alle Zeiten jedes Jahr am 8. Dezember mit höchsten Feierlichkeiten zu begehen sowie am Tag davor zu fasten und auf Fleischspeisen zu verzichten. Das Marienzeichen und die manifestativen Marienandachten rechtfertigten also nicht nur das Recht der Habsburger auf Thron und Zepter der Herrscher, sondern schlossen gleichzeitig alternative Sichtweisen auf die Vergangenheit aus. Das Marienzeichen und die dort stattfindenden Andachten sollten verkünden, dass der Kaiser unter der Fahne der unbefleckten Mutter steht und auch selbst für den wahren Glauben kämpft, und zwar sowohl gegen Ungläubige als auch gegen ihre ketzerischen Gegner.

Das Marienzeichen war nicht nur eine symbolische Kapitalisierung des habsburgischen Kampfes gegen die „Türkengefahr“, sondern auch ein Denkmal des allgemeinen Triumphes der katholischen Rechtgläubigkeit über den Protestantismus. Der im 16. Jahrhundert stattfindende Kampf zwischen dem Luthertum und dem Katholikentum war nicht ohne politische Hintergründe. Im Zellophan der theologischen Dispute über das „reine Evangelium“ war nämlich der wahre Zank-

apfel verpackt: Wird der Wille des Landesfürsten und seiner Vertrauten Geltung haben oder werden die Landstände die Macht in ihren Händen halten? Die heftigen Kämpfe zwischen der Zentralmacht und den Landständen verschärften sich besonders, „als der Türke wieder vor der Tür stand“. Die Habsburger waren während der „Türkengefahr“ auf die Unterstützung des heimischen Adels angewiesen, der mehrheitlich lutheranisch war.

Nach der Entfernung im Jahr 1844, der Renovierung 1870 und der erneuten Renovierung und Aufstellung 1938 verlor das Laibacher Marienzeichen – abgesehen von der Marienstatue und dem korinthischen Kapitell – alle Originalität. Die Renovierung des Zeichens gab dem Denkmal ein neues Antlitz, damit aber auch einen neuen Gedenkinhalt. Das ursprüngliche Inventar der Heiligenstatuen war betont aktuell; es wurde durch Statuen der vier Schutzheiligen der Laibacher Pfarren ersetzt. Aufgrund der neuen Heiligenstatuen wurde das Marienzeichen für die Laibacher Bürger der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts annehmbarer. Die alte Heiligenauswahl entsprach auch nicht mehr den veränderten politischen und gesellschaftlichen Verhältnissen, die der Völkerfrühling des Jahres 1848 in die österreichischen Länder gebracht hatte. Und zweifellos war sie am Ende des Ersten Weltkriegs und dem Zerfall der Habsburgermonarchie im Jahr 1918 völlig inakzeptabel.

Schlagwörter: Unbefleckte Jungfrau, Kreuz von Hren, öffentliche Denkmäler und kollektive Erinnerung, Marienzeichen, Protestantismus, J. L. Schönleben, Bischof Hren, „Türkengefahr“, J. W. Valvasor, Herzogtum Krain.